<https://helda.helsinki.fi>

Ölvänner och brännvinsbröder : alkoholens roll i byteshandeln
mellan bönder på den finska landsbygden under självhushållningstiden

Peltonen, Matti

1985

Alkoholpolitik - Tidskrift för nordisk alkoholforskning Vol 2 (1985): 83-90

<http://hdl.handle.net/10224/4100>

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Olvänner och brännvinsbröder

*Alkoholens roll i byteshandeln mellan bönder på
den finska landsbygden under självhushållningstiden*

Matti Peltonen

Vår ekonomisk-historiska litteratur har lärt oss att Finland övergick från naturahushållning till penninghushållning under 1800-talets senare hälft, när lanthandeln blev fri, när det började byggas järnvägar osv. Den forna självhushållningen på landsbygden hade störts endast av nödtvånget att inköpa vissa varor, såsom salt och järn. Man hade levat i en tämligen sluten ekonomi — så gott som alla behövliga förnödenheter tillverkades i hemmet.

Denna bild av en totalt självförsörjande naturahushållning är emellertid mycket överdriven. Förutom salt och järn fanns det redan i början av 1800-talet en mängd andra "nödvändiga" importvaror, bl.a. tobak. Men en ännu större korrigering av den rådande uppfattningen ger de uppgifter som Finska Hushållningssällskapets sekreterare C.C. Böcker insamlade på 1830-talet angående anskaffningsförhållanden för vissa förnödenheter. Enligt Böcker var bl.a. saltfisk och lin, och t.o.m. hästar, i många kommuner "köpvaror", som anskaffades utanför den egna socknens gränser. Allt detta förutsatte en utvecklad byteshandel på landsbygden, samtidigt som lanthandeln var förbjuden och penningcirkulationen sparsam. Hurudan är då byteshandeln inom naturahushållningen?

Byteshandeln inom naturahushållningen

Ett svar på frågan om byteshandelns väsen inom naturahushållningen gav redan Olaus Magnus i sin "Historia om de nordiska folken", som utkom 1555. I de skildringar som rör Finland ingår ett kapitel "Om varubyte utan penningar" (Olaus Magnus, 1909, 180): "Men som de själva ej äro i besittning af all lifvets nödortft, utan behöfva andras bistånd och materiella hjälpmedel för att vinna sin utkomst, så drifva de handel, dock utan penningar, endast med användande af ett godt och ärligt byte på grundvalen af ömsesidig öfverenskommelse,

som kommer till stånd utan allt ordnande, detta på grund däraf att folket är sammansatt af så många olika beståndsdelar, alltså ej på grund af brist på skarpsinne eller barbariska seder, utan helt enkelt därför att de hafva ett särskildt språk, föga känt af öfriga grannfolk."

Olaus Magnus' skildring påminner något om det som Ibn Bhattuta skrev på 1320-talet om seden hos invånarna i det "Dunkla landet", att byta pälsverk mot de sydliga folkens handelsvaror. I denna så kallade "stumma handel" gjorde man affärer inte endast utan varken "ordnande" eller pengar, utan t.o.m. utan att överhuvudtaget träffa den person man handlade med (se Herskovits 1965, 185). Olaus Magnus beskriver ett bytessätt som är mera utvecklat än den "stumma handeln". Misstro eller hot om aggressioner hindrade inte längre handelskumpaner från att träffas öga mot öga. Byteshandelns institutionella ramar väckte Olaus Magnus' intresse och gav upphov, till denna skildring av en byteshandel utan hjälp av varken pengar eller samtal.

Med Olaus Magnus' beskrivning kommer vi emellertid inte särskilt långt om vi vill fånga ramarna för denna byteshandel. Vi måste ty oss till beskrivningar som är nyare och ligger närmare vår egen tid. För att hitta och tolka dem behöver vi hjälp av en hypotes om att den byteshandel utan pengar och ordnande eller diskussion som Olaus Magnus skildrar, egentligen är en gåvoinstitution. Den klassiska framställningen av gåvoinstitutionen ingår i Marcel Mauss' verk "Essai sur le don" (1925, på svenska Gåvan, 1972).

Även på finska finns det en utmärkt skildring av gåvoinstitutionen, nedtecknad i början av 1850-talet av Eljas Raussi från Vederlax. Skildringen ingår i Raussis manuskript med titeln "Folkliv i Vederlax på 1840-talet", som publicerades 1966. Raussis skildring av den finska gåvoinstitutionen — eller snarare av vad som i

början av 1800-talet fanns kvar av den — är temat för föreliggande artikel. Raussi kallar denna institution "skvättmängel". Skvättmängel som en urgammal sed i anslutning till notdragning har tidigare skildrats av Sven Andersson (1953) och Kustaa Vilkuna (1964a).

Gåvoinstitutionen

Gåvoinstitutionen som sådan upptäcktes i början av detta århundrade. Bronislaw Malinowski företog en undersökning bland infödingarna på vissa Söderhavsoar och upptäckte *kula*-institutionen, som han skildrar i sitt verk "Argonauts of the Western Pacific" (1922). Franz Boas forskade bland indianerna i nordvästra Amerika och återgav riterna i deras *potlach*-fester (1966). I sitt ursprungligen år 1925 utgivna verk "Essai sur le don" generaliserar Mauss dessa upptäckter samt en mängd annat material inom ramen för sin övergripande teori om gåvoinstitutionen. En viktig föregångare till Mauss, vad gäller att understryka gåvoinstitutionens betydelse, var tysken Karl Bücher (Bucher 1901, 62—66).

Mauss hävdar att det i primitiva samhällen aldrig har existerat en ren naturahushållning (natural economy). Det har alltid funnits någon form av byte, men tidigare har bytet skett i en så speciell form, att det har varit omöjligt för oss att begripa utgående från vår egen tids värderingar, seder och begrepp. Marknader existerade ju före pengarnas tid. Mauss delar således Adam Smiths uppfattning, som går ut på att det är typiskt för den mänskliga naturen att byta ut en vara mot en annan.

Det primitiva bytet var inte egentligen någon byteshandel, det var *gåvoskänkning*. Genom att skänka gåvor kunde man vinna bundsförvanter, vänner, inflytande—samt gengåvor. Genom en gåva kunde man visa sitt inflytande och t.o.m. förödmjuka sin fiende. En gåvogivare spekulerade inte kring möjligheten att få en värdefullare gengåva, även om sådant också kunde hända (jfr Piddocke 1978, 143).

Bakom ömsesidigheten i denna gåvoinstitution finns tanken, att en del av givarens person, hans ande, överflyttas med gåvan på emottagaren. Men med främmande andar var det inte tryggt att leva, de kunde medföra olyckor, sjukdom och död. Med hjälp av en lämplig —

ofta t.o.m. symbolisk — gengåva återvände anden till sin ursprungliga vistelseort, och man var "kvitt". Detta är ett typiskt drag i primitivt tänkande; mellan människan och föremålet (naturen) finns ett mycket intimt samband, ett andligt band.

Mauss betonar i sin teori att det under gåvoinstitutionens yta av skenbar frivillighet fanns ett tredubbelt tvång: tvånget att ge, tvånget att ta emot, och tvånget att skänka en gengåva. Den sovjetiska historieforskaren A. J. Gurjevitsh, som tagit intryck av Mauss, ger i sin undersökning (1979) en mycket likartad skildring av gåvoinstitutionen i Skandinavien under tidig medeltid. Gurjevitsh citerar den danske folkloristen V. Grönbech, som redan före Mauss fäste uppmärksamhet vid den fornsandinaviska gåvoinstitutionen. I hednatidens Skandinavien gick traditionen enligt Grönbech på så sätt, att vilken gåva som helst, som svarade mot tidens förväntningar, förpliktigade emottagaren att skänka en gengåva. Ifall detta översteg ens förmåga ansågs det betyda att emottagaren knutit ett permanent förbund med gåvogivaren. Konungarna var verkligen tvungna att hela tiden skänka gåvor, och de största härskarna dog också utfattiga.

Med utgångspunkt i Mauss' teori samt skildringarna av Olaus Magnus och A. J. Gurjevitsh är det intressant att inleda läsandet av Raussis berättelse från 1850-talet om böndernas skvättmängling.

Eljas Raussi

Eljas Raussi (1800-1866) härstammade från en bondesläkt i Vederlax (sydostligaste Finland). Redan som ung förskaffade han sig en mängd färdigheter; att läsa och skriva, sjöfartens grunder etc. På 1820-talet vistades han en längre tid i det närbelägna Petersburg, möjligen gick han i hantverkarlära. Senare gjorde han karriär i sin hembygd som handelsman och skeppsbyggare. Framgången varade dock inte länge. Sin levnads höst tillbringade Raussi anspråkslöst sysselsatt med sina litterära intressen (Kaukiainen 1970, 632—637).

Den viktigaste av Raussis skrifter är "Arkilogia", ett halvfärdigt manuskript, men trots allt omfattande 1 300 sidor i sitt ursprungliga skick. På okända vägar hamnade det hos Finska Litte-

ratorsällskapet, och publicerades år 1966 under namnet "Folkliv i Vederlax". Raussis skildring har många förtjänster. En står dock över alla andra. Han iakttar inte bönderna "från ovan". Säkertligen var Raussi en särpling inom sitt eget samfund och sannolikt var han även långt fjärrad från bondelivet. Hans verksamhet hade också uttalade pedagogiska målsättningar. Raussi hade emellertid förutsättningar att förstå det, som till exempel prästmannen Olaus Magnus var tvungen att kvittera med "de hafva ett särskildt språk".

I Raussis — den forne handelsmannens — folklivsskildring ingår naturligt nog en utmärkt framställning rörande handeln. Han skildrar tre olika metoder att idka handel; handel genom bruk av pengar, byteshandel mellan bönder eller mellan finnar och ester, samt "ytterligare en speciell form av byteshandel: brännvins-skvättning eller skvättmångel, då det råder brist på den ena eller andra förnödenheten... Emellanåt lyckades inte ens de välbärgade för pengar eller andra bytesvaror fylla sina nödigaste behov, och då har de tytt sig till denna metod och alltid fått sitt behov fyllt" (s. 116).

Skvättmångling¹

Skvättmångel var således inte någon vanlig byteshandel. Men man fick å andra sidan inte heller förväxla det med tiggeri. Även de rika tog till skvättning då de överrumplades av brist på någon sådan förnödenhet som man inte kunde få för pengar. Pengar hade inte någon särdeles iögonenfallande ställning på den finska landsbygden i början av 1800-talet, av allt att döma närmast på grund av bristen på dem. Lanthandeln var fortfarande förbjuden, och handeln i städerna mellan bönder och handelsmän var också ett slags byteshandel, där pengarna spela-

¹ Av tänkbara översättningar av det finska "viinalla ajelu", brännvinsskvättning och skvättmångel, har här använts det senare. Enligt Sven Andersson (1953) hade de som kom för att bestå ej någon allmänt vedertagen benämning på svenska. I Vårdö har de kallats *beståare*. I Brandö *skvättmånglare*. I Nagu socken har det funnits ett verb "*skvätta*", vilket betyder att fara på en hastig och kortvarig resa, snabbfärd. (ö.a.).

de en underordnad roll. Även skatterna betalades länge in natura.

"Denna sed att 'skvätta' från by till by och samla in varor var inte ett levebröd för någon, utan endast ett hjälpmedel att fylla luckor med de varor som fanns hos andra i riklig mängd, och även om var och en ger endast litet, så är det alltid någon som blir hjälpt" (s. 117).

Raussi berättar mycket livfullt om alla positiva attityder i förhållande till skvättningen. Det var en gammal, populär och högtaktad sed, äldre än själva brännvinsbruket i övrigt.

"... Skvättmångel som byteshandel bedrivs av såväl välbärgade som fattiga för deras vinning och välgång, varken ära eller skam förlämnar det väl dem, men när det nu är sed, så är det blott till större heder för dem som fordom uppfunnit seden som en utväg i nödlägen. Ty dylika metoder har från första början inte uppfunnits i hat och vrede, utan i kärlek har man tytt sig till och vågat sig på det, och åt de törstiga fört brännvin till skänks och till njutning. I synnerhet på den tiden, då förekomsten av brännvin ännu var något nytt och allmänt ansågs det ytterst hälsosamt för människan att förtära" (s. 120).

Genom att bestå brännvin visade man således sin vänskap och hoppades på vänskapligt gensvar. Detta fick man emellertid på intet sätt hänsyfta på genom det man sade. Man gjorde så som Olaus Magnus berättar: idkade byteshandel i ömsesidigt samförstånd "utan allt ordnande". Det här innebär dock inte att man under "skvättningen" inte skulle ha samtalat. Diskussionen rörde sig blott inte om själva saken. Detta var heller inte nödvändigt, emedan man i allmänhet för runt med sina gåvor vid en tidpunkt då det genast stod klart för envar, vad för slags brist man var ute för att avhjälpa.

"Den här metoden utnyttjas av de mest välbärgade likaväl som av de fattiga, i allmänhet alltid vid de tider, då olika slags säd, förnödenheter och varor skördas eller på annat sätt behandlas. — De tider, då varan är fri och skördemännen har bråttom, då brännvinssuppen smakar." (s. 117—118)

Lämpliga tidpunkter för skvättmångel var således höbärgning, tröskning, slakt, fårklippning, notdragning osv. All diskussion var alltså obehövlig och ändå sprakade man — kanske till och med under påverkan av gåvan själv! — så

ivrigt, att en främling blev tvungen att undergivet konstatera: "De hafva ett särskildt språk." Ifall man någongång var tvungen att "skvätta" vid "fel" tidpunkt, till exempel om höet tog slut mitt under vårvintern, då måste man nämna den vara man önskade under samtalets gång.

Vederlax hamnade under 1800-talet i den närbelägna storstaden Petersburgs inflytelse-sfär. Handeln och penningbruket började sprida sig speciellt på 1840-talet. De gamla sederna började urarta. Otivvelaktigt var det dock handeln, som i Vederlax gav konstgjord andning åt den gamla seden och bevarade den ovanligt livskraftig. Vederlax var nämligen en förmedlingsort för estniskt smuggelbrännvin, som därifrån fraktades vidare djupt in i östra Finland.

Eget för den finländska skvättmånglingen var faktiskt brännvinet självt. Brännvin är en mycket originell vara i jämförelse med de av Mauss omnämnda gåvoobjekten som användes inom denna institution bland skilda folk. Sådana föremål var t.ex. smycken av snäckor och koral-ler, kopparbitar, filter och sävmattor. På många platser hade naturligtvis också livsmedel en viktig position vid sidan om gängse ritualgåvor, men Mauss nämner inte ett enda exempel på att alkohol skulle utnyttjats som *gåva*. Alkoholen (mjöd, öl och brännvin) är av allt att döma de nordliga jagar- och fiskarfolkens specialitet. Denna sällsynta sädesprodukt har haft sin egen dragningskraft. Eller såsom Eljas Raussi säger (s. 117): "I dessa situationer visar brännvinet på ett utmärkt sätt sin kraft och får det klaraste och hårdaste människohjärta att vekna till barmhärthighet."

Eljas Raussis skildring av skvättmånglingen bevisar att gåvoinstitutionen — den primitiva byteshandeln — häpnadsväckande livskraftigt levde kvar på den finska landsbygden ännu i medlet av 1800-talet.

Skvättmånglingen har där ännu strängt bevarat gåvoinstitutionens rituella karaktärsdrag samt det typiska tredubbla tvånget i sken av frivillighet. När en bonde i brist på någon vanlig lantbruksprodukt gav sig iväg för att bestå sina grannar med brännvin, var han tvungen att bjuda varenda en (husbonde i samma by?), alla var nödda att respektera den gamla seden och ta emot supen samt återgälda med en lämplig gengåva. Det var alltså inte fråga om en vanlig bytesaffär (priser diskuterades inte, och inte

heller behövde de utbytta varorna på något sätt motsvara varandra i värde), lika lite som om tiggeri.

Sedens förpliktelser var fortfarande så starka, att gåvospriten måste bjudas (således i väntan på gengåva) även åt folk som var fattigare än man själv, och t.o.m. åt ärkefiender. Detta var en följd av strävan att uppnå trygghet — att få garantier för att vissa varor fanns att tillgå vid beov och för att de sociala relationerna skulle förbli hela. Ömsesidighet var viktigare än vederlag vid byte.

Skvättmånglingen var en gammal, respekterad sed, till vilken man förhöll sig högtidligt allvarsam. Ett särdrag inom denna finska (de nordiska folkens?) gåvoinstitution var alkoholen, som användes som "primitiva pengar" (Mauss). Ölets och brännvinets, samt möjligen före dem mjödets, ställning inom gåvoinstitutionen måste under många århundraden kraftigt ha påverkat finnens förhållande till alkoholen. Brännvinet är inte vilken produkt som helst, utan uttryckligen en *gåva*.

Notfiskarnas supar

Sven Anderssons artikel "Primitiv byteshandel på forna fiskelägen" (1953) samt Kustaa Vilkunas artikel "Suikiminen ja saaliin vaihtokauppa" (Traktering och byteshandel med fångst) (1964 a) kompletterar Raussis skildring, även om bägge dessa välkända folklivsforskare har behandlat den finska byteshandeln ur ett mycket snävt perspektiv. Såväl Andersson som Vilkuna knyter den gamla seden att bjuda på njutningsmedel (öl, brännvin, tobak och kaffe) endast till fiskerinäringen och i synnerhet till notdragning. Andersson, vars traditions- och dokumentmaterial berör endast den sydvästra skärgården, betraktar seden som ett lån från den högre stående svenska kulturen. Vilkuna replikerar i sitt "svar" att seden är så urgammal att man inte kan tala om "finnar eller svenskar".

Anderssons och Vilkunas artiklar slår fast att skvättmånglingen är en gammal sed. Men de innehåller även andra intressanta fakta som kompletterar Raussis berättelse. De 1600- och 1700-talshandlingar som Andersson citerar påvisar att "suikiminen" (att avsiktligt medföra traktering t.ex. till ett varpställe i hopp om en gengåva) tidigare var förbunden med ölmångel,

medan det under 1700-talets lopp övergick till en mera brännvinsdominerad körsel. Övriga livsmedel som ingick i trakteringen var det tilltugg som alkoholen krävde; till en början bröd och ost, senare också kaffe. När hembränningen förbjöds år 1866 och skvättmånglingen annars också började falla i glömska, intog kaffet i viss mån brännvinets plats. Längst bevarades denna gamla sed i anslutning till notdragning, något som nedtecknarna av traditioner i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet fick mängder av exempel på. Detta ledde in Vilku och Andersson på en snäv undersökning, som endast behandlade fisket.

Anderssons material rörande notfisket påvisar hur vissa ståndsgrupper, framför allt kyrkoherdarna och godsägarna, bittert motsatte sig gåvohandeln. Bäggedera riskerade de att få sina egna inkomster beskurna; folkseden stod i konflikt med deras egna viktiga ekonomiska intressen. Notdragarna skänkte fisk åt skvättmånglaren från den gemensamma fångsten innan den hade delats, t.o.m. innan prästens tionde hade blivit avskilt. Sålunda hände det att prästens inkomster på vissa orter blev ordentligt naggade i kanten. Inkomsterna minskade också för godsägarna, som naturligtvis inte heller själva stod och drog sin personliga not, när deras underställda bytte bort en del av fångsten mot brännvin. De nya ekonomiska strukturerna stod i konflikt med de primitivare samhällsförhållandena. För att slå vakt om sina egna intressen började präster och andra ståndspersoner i olika sammanhang gärna understryka det sedefördärv, det superi och den lättja som dylika seder spred bland folket. Andersson framhåller, att skvättmånglingen utlöste konflikter mellan å ena sidan kyrkoherdarnas och godsägarnas intressen och å andra sidan bondesederna, men inte alls bönderna emellan (Andersson 1953, 15).

Vid en undersökning om vår gåvoinstitution bör man även uppmärksamma Vilkus artikel "Suomalais-virolainen sepralaitos" ("Den finsk-estniska sepra-institutionen" 1964 b). I artikeln skildrar Vilku den *vänskaps- eller seprahandel* som bedrevs mellan norra Finska vi-

kens skärgårds- och kustfiskare och estniska bönder. Varje fiskare hade sin vän, sin "sepra", som han förde fisk till om våren och hos vilken han hämtade säd om hösten. Handeln bedrevs i hamnarna på Finska vikens södra kust, på platser som vikts uttryckligen för denna vänskapshandel. Samma bytesförhållande synes ha bestått genom århundraden: två tunnor råg mot en tunna fisk.² Om det fanns gott om fisk och det gjorde det i allmänhet, kunde man vid sidan av seprahandeln idka normal byteshandel, där förhållandet mellan fisk och råg kanske var ett annat. Till seprahandelns praxis hörde en mångfald vänskapsbetygelser i form av förning och andra gåvor. En sådan var naturligtvis brännvinet.

Vilku påvisar i sina artiklar (1964 a, b) inte något samband mellan "suikiminen" och seprahandeln. Även Raussi ger en beskrivning av seprahandeln. Raussis skildring är inte lika idealiserande som Vilkus av senare datum, men även den befäster institutionens allmänna drag. Raussi understryker ölets och brännvinets betydelse vid ingåendet av ett sepraförhållande (1966, 115). Typiskt för seprahandeln var att den samtidigt innehöll ömsesidighet och vederlag. Man strävade att uppnå trygghet genom att ha kontinuitet i vänskapsbanden och stabila bytesrelationer. På så sätt kunde man avvärja eventuell brist på centrala livsmedel under dåliga tider och också effekter av kraftiga prisvariationer.

Bruket av öl och öltraktering som betalningsmedel i de ekonomiska relationerna samfund emellan framträder här och där i den finländska historiska litteraturen (Voionmaa 1912, 48; Virtanen 1938, 122; Vilku 1954). Exempelen hänför sig å ena sidan till relationen mellan stat och bygemenskaper (skatteuppbäringen) och å andra sidan till bygemenskapernas bilaterala (befasta vid tingsrätt) ekonomiska relationer. I dessa arbeten har man använt källor som hänför sig till historieforskningen från medeltiden

² Det fasta bytesförhållandet inom gåvoinstitutionen synes vara knutet till bytet mellan samfund eller stammar. I samfundets inre byteshandel är tolkningen av bytesförhållandet lösare (se Pryor 1977, 100).

¹ "Sepra" är vän på estniska, (ö.a.)

och nya tidens början. Källornas karaktär medger inte någon differentiering av ölets roll i relationerna mellan individerna, lika lite som inom bondesamfundet. En väsentlig sida av saken förblir därför obelyst.

Majmiseriet och "bondetrakteringen"

Vi har redan gett en vink om den speciella karaktär som vidlådde handeln mellan bönderna och städernas handelsmän. Ända in på 1800-talet hade även denna handel drag av byteshandel medan bruket av kontanter var ovanligt.

Sven Andersson hänvisar i sin artikel till möjligheten att handelsmännen skulle ha infört alkoholen i de nordliga folkens primitiva byteshandel. Vad brännvinet beträffar så kan det stämma, men knappast beträffande ölet, som man förvisso tidigt kunde framställa på egen hand. Dessutom kan man förmoda att det var handelsmännen som var den betydligt flinkare parten vad gäller att tillägna sig seder. Mycket tyder på, att den primitiva byteshandelns former skulle ha haft ett djupt och långvarigt inflytande även på de nya handelsförbindelserna. Överallt i Skandinavien och runt Östersjön stöter man på en form av förbindelse mellan bönder och handelsmän, som man här i Finland kallar *majmiseri*. Handelsmännen gjorde affärer endast med de bönder, som var hans egna majmiserer, dvs. sådana som under sin stadsresa inkvarterade sig hos honom. Handelsförbindelsen var vanligtvis mycket stabil, den gick t.o.m. i arv från generation till generation inom samma familj. Den upprätthölls i allmänhet medvetet så, att bonden ständigt stod i skuld till sin handelsman. Reciprositeten tvingade dem att upprätthålla förbindelsen.

Affärerna inleddes alltid med öltraktering och senare brännvin, skriver Sven-Erik Åström (1977, 91) i sin skildring av "bondetrakteringen". Majmiseriet försvann på 1800-talet liksom skvättmånglingen.

Ett visst intresse har också Kai Donners skildring av sekelskiftets Sibirien, där han i de ryska handelsmännens och samojedernas förbindelser finner en precis likadan majmiseri-institution (Donner 1979, 70—71). Han skildrar (1979, 218—219) en personlig upplevelse av hur man ordnade "bondetraktering" åt päls-handlande tunguser. Brännvinet hörde till by-

tesritualerna också hos dessa nordliga folkslag.

Alkoholgåvan

Eljas Raussis livfulla skildring av skvättmånglingen, en relik av den primitiva byteshandeln på landsbygden, väcker en mängd tankar kring utforskandet av den finländska alkohol-kulturens historia.

Först och främst måste man bli medveten om att gåvoinstitutionen existerar också hos oss. Belägg för detta påstående ger A. J. Gurjevitsh, Olaus Magnus och Eljas Raussi. Sven Andersson och Kustaa Vilkuna har inlett en systematisk undersökning av byteshandeln, men deras insats var bara en början. De kom att betona det som var särpräglad (notdragningen) och låtsades inte märka det som var allmänt (alkoholen).

I sin artikel om "suikiminen" sörjer Vilkuna över att seden håller på att gå förlorad (1964 a, 146): "Det har gått som det ofta går; även denna fina sed har urartat till något som närmast är inhysingshustrurnas lilla kaffestund." Han kommer inte att tänka på en sådan möjlighet, att innebörden i denna "fina sed" just tack vare alkoholen (det allmänna) skulle ha kunnat överföras till andra sammanhang.

A andra sidan bör man beakta en så uppenbar sak, som att vår alkoholkultur innehåller många djupa skikt av tradition, som vi ännu inte vet någonting om. Enligt min uppfattning är alkoholens fasta förankring i de nordliga folkens gåvoinstitution ett särdrag som bör beaktas i forskningen. En nyckel till finnens brännvinslogik ser ut att finnas hos Marcel Mauss. Genom att beakta vissa drag i gåvoinstitutionen skulle man förmodligen kunna förklara den starka positiva inställningen till alkohol; alkoholens festlighet, alkoholens nödvändighet i vänskapsförhållanden, också när man knyter dem, tvånget att truga alkohol och svårigheten att neka till det, osv. Slutligen bör vi äntligen lära oss inse, att även det finska sättet att njuta alkohol åtminstone nångång har varit förbundet med förfinad sedekultur.

För det tredje bör man komma ihåg, att den ovan omtalade Eljas Raussi är en synnerligen avvikande figur bland skildrarna av finnarnas gamla alkoholbruk. Den sortens objektivitet som Raussi ådagalägger är inte alltför vanlig i de gamla handlingar, pamfletter och liknande

förekommande inlägg av ståndspersoner. Dessa understryker tvärtom ofta hur illa det står till med jordbruket och moralen, då folket är så förtjust i brännvin. Många av dem som skildrat finnarnas forna spritvanor har haft goda skäl att överdriva, och att framställa sina objekt i så ofördelaktig dager som möjligt. Den möjliga snedvridningen av vårt källmaterial återspeglas i den ensidiga forskningen kring vår alkoholkulturs historia.

I Finland har man inte forskat i alkoholvanornas historia, utan i försöken att kringskära dessa vanor (alkoholpolitiken, nykterhetsrörelsen). Till dags dato har många forskare i alkoholhistoria (t.ex. Väinö Voionmaa, Viljo Hytönen, Uno Tuominen) själva varit nykterhetsmän, som kraftigt torde ha appellerats av de ovannämnda källornas partsbundenhet.

I det stora hela anser jag att Eljas Raussis skildring av skvättmånglingen ger grund för påståendet, att vi finner i egenskap av ett nordiskt folk har vårt eget speciella förhållande till alkohol och att detta förhållande — även om vi instinktivt anar oss till dess existens — är i stort sett oklart för oss.

Litteratur

Andersson, Sven: Primitiv byteshandel på forna fiskelägen. Budkavlen 1953: 1—96

Boas, Franz: The Potlach. P. 77—105. In: Codere, Helen (ed.): Kwakiutl ethnography. Chicago 1966

Biicher, Karl: Die Entstehung der Volkswirtschaft. Vorträge und Versuche. Tübingen 1901

Donner, Kai: Siperian samojedien keskuudessa vuosina 1911—1913 ja 1914 (Hos Sibiriens samejeder åren 1911—1913 och 1914). Keuruu 1979

Gurjevitsh, Aron J.: Feodalismens uppkomst i Västeuropa. Borås 1979

Herskovits, Melville J.: Economic anthropology.

2. upplagan. New York 1965

Kaukiainen, Yrjö: Virolahden historia I (Vederlax' historia I). Lappeenranta 1970

Magnus, Olaus: Historia om de nordiska folken. Uppsala—Stockholm 1909

Malinowski, Bronislaw: Argonauts of the Western Pacific. London 1932 (1 upplagan 1922)

Mauss, Marcel: The gift. Forms and functions of exchange in archaic societies. London 1954

Piddocke, Stuart: The Potlach system of the southern Kwakiutl: A new perspective. P. 130—156. In: Vayda, Andrew P. (ed.): Environment & cultural behavior. Austin 1978

Pryor, Frederic L.: The origins of economy. A comparative study of distribution in primitive and peasant economies. New York 1977

Raussi, Eljas: Virolahden kansanelämä 1840-luvulla (Folkliv i Vederlax på 1840-talet). Suomalaisen Kirjallisuuden toimituksia 280. Forssa 1966

Vilkuna, Kustaa: Ölet i det fornfinnska samhället. Alkoholpolitik 17 (1954): 69—73

Vilkuna, Kustaa: Suikiminen ja saaliin vaihtokauppa (Traktering och byteshandel med fångst). Kalevalaseuran vuosikirja 1964: 117—149. 1964 a

Vilkuna, Kustaa: Suomalais-virolainen sepralaitos (Den finsk-estniska seprainstitutionen). S. 140—163. I: Vilkuna, Kustaa: Kihlakunta ja häävuode. Tutkielmia suomalaisen yhteiskunnan järjestyksen vaiheilta (Studier i olika skeden i det finska samhällets organisering). Keuruu 1964. 1964 b

Virtanen, E. A.: Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia II, '2 (Den samhälleliga folkkulturen i Egentliga Finland. Egentliga Finlands historia II, 2). Porvoo 1938

Voionmaa, Väinö: Suomalaisia keskiajan tutkimuksia. Veroja, laitoksia, virkamiehiä (Studier i finsk medeltid. Skatter, institutioner, tjänstemän). Porvoo 1912

Aström, Sven-Erik: Majmiseriet. Försök till en komparativ och konceptuell analys. Historisk Tidsskrift för Finland 1977: 90—108.

English Summary

Matti Peltonen: Ölvänner och brännvinsbröder (Beer Makes Friends, Spirits Make Brothers. The Role of Alcohol in Trade between Peasants during the Period of Rural Autarchy)

The writer discusses the use of alcohol in Finnish rural communities in the light of Marcel Mauss's

theory of a system of reciprocal non-equivalent gift exchange. His views are based on a description written in the 1850s by a Virolahti merchant of peasant origin called Eljas Raussi. On the basis of this description and miscellaneous other sources, the writer claims that the institution of gift exchange still

survived in the Finnish farming community in the 19th century. Nor were gift exchange relationships restricted to Finland; Finnish fishermen had similar relationships with Sweden via the Åland Islands and the Turku archipelago and with Estonia across the Gulf of Finland. These relationships show a remarkable affinity with Bronislaw Malinowski's description of the *kula* institution.

The unusual feature of the Finnish gift exchange system was the gift itself, alcohol: beer in the 16th and 17th centuries (the first data are from this period), and distilled spirits with increasing frequency from the 18th century on. Alcohol thus acquired the role occupied by coral necklaces in the *kula* system and by blankets and copper ornaments in the *potlach* ceremonies. Alcohol became a *gift*.

Three points are stressed in the conclusions of the article. In the first place, it is suggested that a more

complex view should be adopted of the use of alcohol in the old rural communities; it comprised elements of which we may still be unaware. Secondly, the writer claims that our deficient knowledge of rural alcohol customs is due to the biased nature of our historical research. The earliest descriptions of the drinking habits of the common people were generally written by clergymen or other members of the gentry. It is shown here that they had good reason to bear false witness against their neighbour. Historical research has focused on alcohol policy and the temperance movement, and the most prominent researchers have been teetotallers. Thirdly, the writer claims that Marcel Mauss's theory of gift exchange may help us understand some important aspects of the special attitude Finns — and perhaps other northern peoples — have to alcohol.